

JASON BOURNE, ANTIBOND

O TRETJEM IN ZADNJEM DELU VOHUNSKEGA AKCIJSKEGA TRILERJA Z NASLOVOM BOURNOV ULTIMAT GLEDALCI IN KRITIKI GOVORIJO V SAMIH SUPERLATIVIH. KJE JE SKRIVNOST NJEGOVEGA USPEHA? ZDI SE, KOT DA BI BOURNOVI USTVARJALCI NATANČNO PREUČILI VES ARZENAL KLIŠEJEV IZ FILMOV O JAMESU BONDU – IN UBRALI RAVNO NASPROTNO POT.

ZORAN SMILJANIČ

Nikoli nisem preveč maral Jamesa Bonda. Na živce mi gre njegovo afnanje s tisto pijačo (ki je nočem še enkrat imenovati), pa svetovljanstvo, ležernost, eleganca in papagajsko ponavljanje imena (*»Bond. James Bond.«*), s katerim je mimogrede osvojil krdelo rasnih lepotic Playbojevih dupleric. Niso mi všeč njegove obupno zastarele najavne špice z letječimi silhuetami golih(?) deklet, niti popularni hiti za eno sezono, s katerimi so podložene. Ne navdušuje me pisana paleta *gadgetov*, posebnih tehničnih igračk (s katerimi se Bond postavlja kot razvajan mulc), niti me ne zanima, kakšen prestižni model avta vozi v najnovjšem filmu (saj je izbor tako ali tako odvisen od tega, kateri proizvajalec avtomobilov bo globlje segel v žep). Ne gre mi v račun, da se tudi iz najhujših preizkušenj (ki bi navadnemu človeku pustile vsaj hude travme, če ga že ne bi pahnilo v blaznost) izmaže s pišmevuhovsko lahkoto, brez kakršnihkoli psiholoških posledic. Ne, James Bond ne pozna PTSP sindroma. Priskutna se mi zdi lahkotnost, s katero pobije cele divizije svojih nasprotnikov, ne da bi bil zaradi tega ob miren spanec (kaj bi se obremenjeval, saj ima vendar dovoljenje za ubijanje). Naivna je tudi njegova samoumevna in nikoli problematizirana pripadnost matični organizaciji in nadrejenim (njihovi nameni so moralno vedno čisti kot solza). Priznam, mi je pa prav zabavno gledati okorne in počasne Bonde, kako vlečejo trebuščke noter (še posebej sta izstopala ostarela Roger Moore in Pierce Brosnan ob izteku uporabnosti njunih bondovskih karier), ki so jih v akcijskih prizorih nadomeščali očitno mlajši in opazno bolj *fit* kaskaderji. Akcijski prizori so skupek izumetničenih, dasiravno zmerno atraktivnih adrenalinskih športov, ampak kaj, ko pa vemo, da se Bondu razen

kakšne praske ne more zgoditi nič hujšega, zato je povprečen TV posnetek skokov iz Planice neprimerno bolj napet in nepredvidljiv dogodek od Bondovih cirkuških točk. Odnos Bondovih ustvarjalcev do lokacij je vedno enako turistično-razgledniški: če se film dogaja v Parizu, bomo v ozadju zagotovo videli Eifflov stolp, v Londonu nas razveselijo z Big Benom, za dobro merico pa pristavijo še rdeč avtobus, ki pelje mimo rdeče telefonske govornice, v Egiptu nas presenetijo s piramidami, v Atenah s Partenonom, v Indiji ...

Za gledalčevo inteligenco je še posebej žaljiv kliše, na katerega je aboniran malodane vsak film iz serije. Gre za prizor, ko agent 007 končno pade v kremplje svojega nasprotnika. Namesto da bi mu negativec (poučen z neslavnimi izkušnjami svojih predhodnikov) nemudoma poslal kroglo v glavo, si raje izmisli kakšen umetelen način, kako se ga bo odkrižal: zvezanega Bonda na primer zaklenejo v kletko, ki se prek sila kompliciranega mehanizma počasi potaplja v bazen, v katerem kakopak plava lačen morski pes. Pri tem ekscentrični negativec rad razlaga, kako bo zagospodaril celemu svetu, nato pa nonšalantno odkoraka s prizorišča, ne da bi se na lastne oči prepričal, ali se bo njegov peklenski načrt uresničil! Bond seveda iz ročne ure ali kemičnega svinčnika izvleče enega od svojih slovitih *gadgetov* (najsaj bo to miniaturna cirkularna žaga, laser ali supermagnet), se z njim reši vezi, pokvari mehanizem in ... nekaj pirotehničnih efektov pozneje bo negativec neizogibno končal v žrelu taistega morskoga psa. Po vsem povedanem človek res verjame, da so serijo o Jamesu Bondu posneli po liku in delih Zmaga Jelinčiča Plemenitega, kot trdi sam.

Okej, boste rekli ljubitelji Jamesa Bonda, ja kje imaš pa smisel za ironijo in satiro? Eh, z ironijo in satiro je pri Bondu bolj žalost, prej jih bom našel pri Austinu

Powersu, ali pa v izvrstnem trojčku o tajnem agentu Harryju Palmerju z Michaelom Cainom v naslovnih vlogi (*The Ipcress File*, 1965, Sidney J. Furie; *Pogreb v Berlinu* [Funeral in Berlin], 1966, Guy Hamilton; *Vrnitev Harryja Palmerja* [Billion Dollar Brain], 1967, Ken Russell), zglednem primeru vohunskih trilerjev. Ko sem že začel naštevati vohunske franšize, si poglejmo še ostale. Če zanemarimo *hi-tech* pravljično z naslovom *Misija: Nemogoče* (glavni frajer je Tom Cruise) in

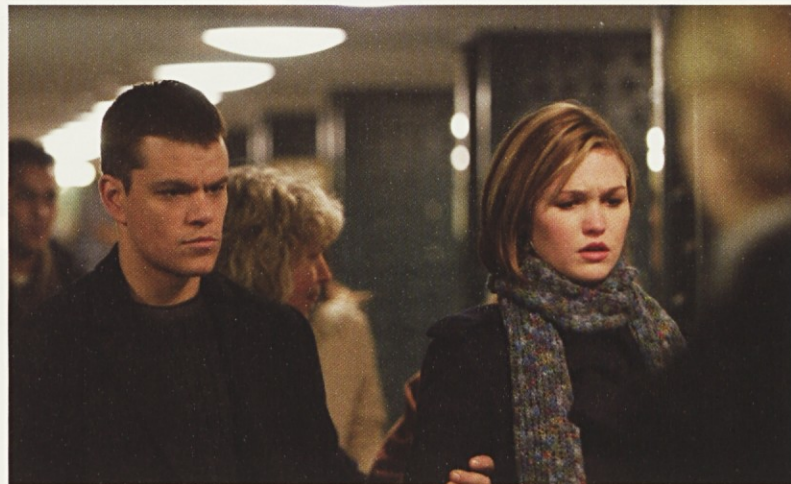
Lepo je gledati film, ki te nima za bebca. Bondiade se dičijo z natančno skoreografiranimi akcijskimi prizori, kjer junak spektakularno kljubuje fizikalnim in gravitacijskim (pa tudi logičnim) zakonom, vse skupaj pa nazadnje izpade kot neobvezna in nezahtevna popkorn zabava za vso družino. Pri Bournu pa so akcijski prizori čisto druga pesem.

serijo o malce retardiranem tajnem agentu xXx (Vin Diesel), nam ostane le še trilogija o Jasonu Bournu, ki vse naštete debelo prekaša. Vsega tistega, s čimer se ponašajo bondiade, pri Bournu ne bomo našli, in obratno, tistega, kar pri Bondu zamolčijo, preskočijo in prešpricajo, je pri Bournu na pretek. Eno je gotovo. Poziranje v smokingu, s kozarčkom prestižne kapljice in lepotico v eni ter šminkersko pokalico v drugi roki, zagotovo ne sodi v opis del in nalog Jasona Bourna.

Bourne je lik, ki ga je na vrhuncu hladne vojne

Bournova identiteta

Bournova premoč

ustvaril pisatelj vohunskih romanov Robert Ludlum. Ker je od takrat preteklo že veliko vode in so se razmere v vohunskem svetu temeljito spremenile, ima filmska verzija le malo skupnega z romanom. Razen imena in dramaturškega okvirja je povezava zelo ohlapna, proti koncu filmske inačice pa povsem zbledi, tako da je filmski Bourne bolj plod scenarista Tonyja Gilroya kot pa njegovega prvotnega kreatorja Roberta Ludluma.

Prvi del trilogije, *Bournova identiteta* (The Bourne Identity, 2002, Doug Liman), se začne neke viharne noči, ko ribiči iz sredozemskega morja potegnejo hudo ranjenega moškega, ki se ne spomni ničesar, niti svojega imena. Po okrevanju ga sled pripelje do tajnega računa na švicarski banki, kjer v sefu odkrije kup potnih listov različnih držav, veliko denarja v različnih valutah in svoje ime: Jason Bourne (izgovori se Börn, heh, kot rojstvo, kar ni daleč od resnice, saj se je Bourne na neki način res ponovno rodil). Kmalu spozna, da se nahaja na tarči poklicnih morilcev ter da obvlada borilne veščine in sposobnosti preživetja, za katere še sam ni vedel, da obstajajo. Med begom pred morilci – še posebej izstopa vztrajni in karizmatični Professor (Clive Owen) – se zbliža z Nemko Marie Kreutz (Franka Potente), v redkih trenutkih premora pa skuša izvrtni svojo pravo identiteto. Odkrije, da ga hočejo ubiti ravno njegovi nekdanji delodajalci iz vrst Cie in, kar je še slabše, tudi sam je bil pred nesrečo plačani morilec, ki je pod rušo spravil kar nekaj ljudi.

V drugem delu, *Bournova premoč* (The Bourne Supremacy, 2004, Paul Greengrass) se Bourne z Marie skuša skriti pred Cio in zaživeti mirno življenje v indijski Goi, vendar ga izsledijo. Plačani morilec Kiril ubije Marie, Bourne pa preživi in priseže strašno maščevanje. Sledi vodijo v Moskvo, kjer se v končnici odvrta eden najrazburljivejših pregonov z avtomobili,

kar smo jih videli na filmskem platnu. Bourne ubije Kirila in se nevarno približa svojim šefom. In na koncu poslastica: Bourne odkrije, da je v svojem »prejšnjem življenju« likvidiral ruskega diplomata in njegovo ženo, izve, kje živi njuna osirotela hči, jo obišče, se ji izpove in opraviči za umor njenih staršev.

V aktualnem *Bournovem ultimatu* (The Bourne Ultimatum, 2007, Paul Greengrass), tretjem in (zaenkrat) zaključnem delu trilogije, se Bourne spravi nad

Kot bi nam ustvarjalci med vrsticami sporočali, da gre za poslednje neodvisne proste strelce v sodobnem globaliziranem svetu, ki si zaslužijo vsaj spoštovanje, če že priznanja in pokojnine ne bodo dočakali. Filmi o Bournu so malce kamuflirana, pa vendar dovolj očitna hvalnica individualizmu, pogumu in poklicni integriteti plačanih morilcev.

svoje šefe in izve dokončno resnico o tem, kako mu je zares ime (Webb. David Webb.) in kako je postal plačani morilec. V iskanju skrivnostne operacije Črni ribez ga pot vodi od Moskve, prek Torina, Londona, Madrida in Tangerja, vse do sedeža Čiine podružnice v New Yorku, kjer se odvrta finalni spopad. Nazadnje Bourne pride do poraznega spoznanja, da njegovo članstvo v vrstah državnih likvidatorjev ni bil plod kakšne podle zarote ali prevare, pač pa se je za to odločil sam, povsem prostovoljno. Svoj prvi umor je opravil pri polni

zavesti, z ostalimi je šlo laže. Na koncu mu (s pomočjo dveh žensk) uspe razkrinkati skorumpiranega šefa, sam pa konča pod vodo, tam, kjer se je njegova zgodba tudi začela.

Bourne je lik, okužen z virusom *Mandžurskega kandidata* (The Manchurian Candidate, 2004, Jonathan Demme), tajni agent, ki so mu dobesedno oprali možgane, da bi brez vprašanj ali očitkov vesti opravil umazano delo za vladno tajno agencijo. Ko je na robu smrti lebdel v Sredozemskem morju, je v njem nekaj kliknilo, iz podzavesti mu je na površino udarila potlačena »zavest« in z njo občutek krivde. Bourne je tempirana bomba, ne s krizo identitete, ampak brez nje, ves čas na robu obstoja in živčnega zloma. Podnevi brezhibno funkcionira kot dobro naoljen stroj, ponoči se panično zbujata iz nočnih mor, v katerih »vidi«, da se bo zgodilo nekaj nepredstavljivo groznega. Namesto spominov ima le veliko črno luknjo, ki jo polni s posameznimi koščki sestavljenke, nikakor pa ne more sestaviti celotne slike. Odtod njegova motivacija za obsedeno, skoraj histerično fizično aktivnost (teče, mlati, skače, pleza po stavbah, divja z avtom), zato je tudi sposoben tako uspešno (pa tudi z veliko mero sreče) premagovati gosto posejane ovire na poti do končnega (samo)spoznanja. Nazadnje se dokoplje do porazne resnice o lastni zločinski naturi, za katero je odgovoren sam, ne pa nekdo drug. In edino psihično tako hudo pohabljen človek lahko zbere pogum, da poišče hčer staršev, ki jih je hladnokrvno umoril, ter ji iskreno, brez odvečne patetike čustev (glasbe, solz, čustvenega kesanja) pove, kdo je in kaj je storil, ne da bi jo pri tem žical za odpustanje, saj se zaveda, da odpustanja ni. Omenjeni prizor, ki predstavlja čustveni vrhunec trilogije, pomeni za Bourna vsaj simbolični povratek med žive, normalne ljudi. Za razliko od

Bournov ultimat

samovšečnega Jamesa Bonda, ki se sploh ne zaveda, kako temeljito oprane možgane ima.

Bourne ne premore sofisticiranih tehničnih igrak, narejenih posebej za tajne agente, ampak kreativno uporablja vse, kar mu pride pod roke: kemični svinčnik, brisačo, mobilni telefon, razpršilec za osvežitev zraka ... Njegov odnos do žensk je zadržan, spoštljiv in trajen, v filmu ne bomo videli izzi-valnih dekoltejev, oblin, seksualnih namigov ali kvaziromantičnih posteljnih prizorov. Glasbena podlaga Johna Powella gledalca noče osvajati s sladkobnimi pesmicami, ampak gre za polnokrvno, napeto, dinamično in razbijaško simfonijo, ki se popolnoma prilaga divjemu ritmu in atmosferi filma, mirno pa zdrži tudi samostojno poslušanje. In če se zgodba dogaja v Londonu, Parizu ali Madridu, bomo zaman iskali panoramske posnetke lokalnih znamenitosti, saj se jih kamera izogiba kot hudič križa. Če so pri Bondu sonce, svetloba in optimizem pravilo, so pri Bournu izjema. Bournu se tudi ne more in ne sme zgoditi, da bi ga ujeli živega, saj bi v tem primeru brez milosti in odvečnega blebetanja takoj dobil kroglo v glavo. Lepo je gledati film, ki te nima za bebca.

Bondiade se dičijo z natančno skoreografiranimi akcijskimi prizori, kjer junak spektakularno kljubuje fizikalnim in gravitacijskim (pa tudi logičnim) zakonom, vse skupaj pa nazadnje izpade kot neobvezna in nezahtevna popkorn zabava za vso družino. Pri Bournu pa so akcijski prizori čisto druga pesem. Posneti so z dinamično, nervozno, konstantno premikajočo se kamero, ki je ves čas sredi vrtočavega dogajanja. Prizori zasledovanja skozi različne arhitekturne ovire, dirke z avti in pretepi (klasičnih strelskih obračunov skorajda ni) gledalca pahnejo v posebno stanje, podobno transu, kakršnega premorejo sila redki sodob-

ni akcijski filmi. Kadri so nasekani s tako brzostrelno montažo (povprečna dolžina kadra znaša 1,9 sekunde), da jim še komajda sledimo. Pulzirajoče senzacije se vrstijo z vratolomno hitrostjo, zavedamo se, da smo v vsej tej zmešnjavi kup stvari spregledali, da tega in onega nismo razumeli, ampak ni časa, vrtinec dogodkov nas neustavljivo žene naprej. Podobno kot v resničnem življenju, kjer nam v zaostrenih situacijah kup stvari uide, jih ne opazimo ali se jih zavemo šele pozneje. Ena od reči, ki jo je v vsej tej norišnici težko opaziti, je nekaj prav ekscesno dolgih kadrov, vendar niso tako očitni kot, denimo, pri Scorseseju ali De Palmi, ki si tudi rada privoščita dolge prizore v enem kadru in tudi poskrbita, da so dobro vidni. Režiser Paul Greengrass je psevdodokumentarni stil režije, ki ga je uspešno lansiral v *Krvavi nedelji* (Bloody Sunday, 2002), pri Bournu pripeljal do popolnosti in hkrati postavil nove standarde v akcijskem filmu.

V trilogiji izstopa nekoliko nenavadno obravnavanje plačanih morilcev, ki so nenehno na Bournovi sledi. Čeprav so del širše zasnovane spletke, kjer nastopajo cele ekipe hkrati, jih kamera vedno »lovi« posamezno, ločeno od ostalih operativcev, ki nastopajo skupinsko. Gre za samotarske, markantne, inteligentne, vrhunsko usposobljene profesionalce, ki nimajo težav z vestjo kot Bourne, poleg tega pa še dobro izgledajo. So osamljeni lovci, aristokrati svojega poklica. »Jaz delam sam, kot ti. Mi vedno delamo sami,« pribije Clive Owen iz prvega dela. Ko ga Bourne ustrelji, smrtno ranjen grenko pokomentira: »Poglej, kaj so naredili iz nas.« (»Look at what they make you give.«). V drugem delu nastopa Kiril (Karl Urban, Eomer iz *Gospodarja prstanov*), hladni morilec, dostojen Bournov nasprotnik, ki ga z užitekovo sovražimo in z veseljem dočakamo njegov konec. V zadnjem delu na sceno

stopita dva, prvi je Desh Bouksani, alžirski likvidator smrtonosnega šarma, ki ga Bourne po hudem boju mož na moža ljubeče pokonča, drugi pa Paz, ki mu Bourne podari življenje, čeprav bi ga lahko gladko ustrelil. Ko se na koncu filma vloge zamenjajo, ko se Bourne znajde na Pazovi muhi in ta malce omahuje (*Zakaj nisi streljal?*), mu Bourne zabrusi natančno iste besede, ki jih je slišal od Cliva Owena: »Poglej, kaj so naredili iz nas.« In njegove besede padejo na plodna tla, tudi Paz najde v sebi nekaj, kar je zdavnaj pokopal. Kot bi nam ustvarjalci med vrsticami sporočali, da gre za poslednje neodvisne proste strelce v sodobnem globaliziranem svetu, ki si zaslužijo vsaj spoštovanje, če že priznanja in pokojnine ne bodo dočakali. Filmi o Bournu so malce kamuflirana, pa vendar dovolj očitna hvalnica individualizmu, pogumu in poklicni integriteti plačanih morilcev.

Omeniti velja tudi osupljivo natančno predstavitev vseprisotnega nadzora, s katerim je podolgem in počez prestreljen sodobni svet. Redkokateri film je ujel strašljive dimenzije konstantnega pogleda Velikega brata, ki lahko v vsakem trenutku pove, kdo smo, kje smo, kaj počnemo in koliko masla imamo v ušesih. Če smo navadni ljudje soočeni s tako superiornim nasprotnikom, nam ne preostane nič drugega, kot da smo ubogljivi državljani in pridne ovčke. Namesto nas se bo mogočni državni mašineriji uprl pogumni Bourne in na platno uresničil vse naše skrite fantazije. Zato mu verjamemo, zato ga imamo radi.

Čeprav bi se dalo Bournovi trilogiji tudi marsikaj očitati in ji je treba večkrat pošteno pogledati skozi prste, pa gre kljub temu za prvovrstno vohunsko franšizo, kakršne še ni bilo. Tega se še predobro zavedajo tudi ustvarjalci bondiad, saj je zadnji Bond bolj podoben Bournu kot pa samemu sebi.